

Ahmet Midhat Efendi'nin Macera Romanlarında İntikam

Revenge in Ahmet Mithat Efendi's Adventure Novels

Nebahat Yusoğlu*

Özet:

Türk Edebiyatı'nın ilk romancılarından biri olan Ahmet Midhat Efendi eserlerini halka okutma kaygısı taşıdığından halkın beğeni ve zevkine hitap eden romanlar kaleme almıştır. Okuyucularını eğitmek isteyen Ahmet Midhat, "intikam" temasını kötü kahraman ile iyi kahramanın arasındaki gerilimi besleyerek romanı hem daha sürükleyici hale getirmek hem de kötülerini cezalandırarak adaletin tecelli ettiğini göstermek için kullanmıştır. Şüphesiz onun bu düşüncesinde mensup bulunduğu dünya görüşünün büyük etkisi vardır. Bu çalışmada Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarından hareketle o dönem insanının hayata, adalete ve intikam duygusuna bakışı irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Macera romanları, Ahmet Midhat Efendi, İntikam, Kaçma-kovalamaca, İlahi adalet, Eğitim.

Abstract:

Ahmet Midhat Efendi is one of the first novelists of Turkish literature. He was keen to have his novels read by a wide public, therefore he wrote novels which appealed to the general public. He used the theme of revenge to emphasise the tension between the good and evil hero. By punishing the evil hero he wanted to show that divine justice takes place. Ahmet Midhat Efendi's novels give a glimpse of how his generation looked upon revenge, justice and life.

Keywords: Ahmet Midhat Efendi, Novel, Revenge, Pursuit, Divine justice, Education.

* Dr. Nebahat Yusoğlu, Araştırmacı, İstanbul.
nebahatdalga@hotmail.com

Türk Edebiyatı'nda pek çok yönden öncü olan Ahmet Midhat Efendi, devrinde Batı Edebiyatı'ndaki roman türü ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. Tür ve teknik olarak ilhamını Batı Edebiyatı'ndan almasına rağmen geleneksel tahkiye biçimlerinden ve orta oyunu, meddah gibi Türk Tiyatrosu'nun konu ve motiflerinden yararlanan yazar, bu şekilde Osmanlı okuyucusunun tercihlerini ve beğenilerini eserlerine yansıtmıştır. Her açıdan içinden çıktığı topluma sahip çıkan, onu reddetmeyip ona yeni bir ufuk kazandırarak ileriye taşımayı hedefleyen Ahmet Midhat, romanlarında bir anlamda Türk halkının hayata bakış açısını, tefekkürünü ve olayları muhakeme edişini aksettirmiştir. Bir Türk gibi hissedip, duyup düşünerek Batılı bir türde eser vermesi henüz tam manasıyla kendisini ifşa edememiş, içine kapalı bir toplumun iç dinamiklerini kaleme alması, o dönemin insanını anlayıp tanımlamamız adına değerli bir çabadır.¹ Bu çalışmanın amacı da Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarındaki "intikam" motiflerini niçin ve nasıl kullandığını tespit ederek Türk halkının ve onun sahip olduğu medeniyetin "intikam" ve onun çağrıştırdığı diğer meselelere yaklaşımını tespit etmektir.

I. Roman Tekniği Olarak İntikam Teması

Ahmet Midhat Efendi'nin romancılık anlayışına göre yazar, romanda gerçek dünyadaki havadisleri anlatmalıdır. "Roman her günkü müşâhedât-ı tabiye derecesinde sade olmalıdır. Fakat mevzuu âlî ve tafsilatı karinin intifâ'-ı sahihlerini mucip olacak derecelerde müfid bulunmalıdır."² düşüncesinden hareketle yazar, günlük hayatta yaşanan konuları anlatmak ister. Bu açıdan "intikam" da "intikam alma" isteği de gerçek hayatın bir parçasıdır. Hakkının yenildiğini, ezildiğini, kendisine ait olanın elinden gasp edildiğini düşünen herkes

¹Yazarın eserlerindeki bu çabayı Nüket Esen şu sözlerle ifade eder: "Ahmet Midhat'ın birçok eserinden 19. yüzyıl Osmanlı kimliğindeki Doğu/Batı ikilemini şiddetle hissettiği meydana çıkar. İçinde büyüdüğü ve yaşadığı medeniyette gördüğü aksaklıklara çare bulmaya çalışırken bu medeniyeti devamlı savunan, ama aynı zamanda Batı medeniyetine duyduğu merak ve hayranlığı da ortaya koyan bir yazardır. (...) Batı'da hayran olduğu, onu cezbeden bir şeyler vardır; dikkati bir kere Batı'ya yönelmiştir. Ama kendi kültürüne de sahip çıkar. Yalnız artık kendi kültüründe neyi savunmak ihtiyacını duyuyorsa bunu Batı ile karşılaştırarak yapar." *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

² *Haydut Montari, Diplomalı Kız, Gürcü Kızı Yahut İntikam, Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2003 s. 6. Yazarın eserlerindeki bu çabayı Nüket Esen şu sözlerle ifade eder: "Ahmet Midhat'ın birçok eserinden 19. yüzyıl Osmanlı kimliğindeki Doğu/Batı ikilemini şiddetle hissettiği meydana çıkar. İçinde büyüdüğü ve yaşadığı medeniyette gördüğü aksaklıklara çare bulmaya çalışırken bu medeniyeti devamlı savunan, ama aynı zamanda Batı medeniyetine duyduğu merak ve hayranlığı da ortaya koyan bir yazardır. (...) Batı'da hayran olduğu, onu cezbeden bir şeyler vardır; dikkati bir kere Batı'ya yönelmiştir. Ama kendi kültürüne de sahip çıkar. Yalnız artık kendi kültüründe neyi savunmak ihtiyacını duyuyorsa bunu Batı ile karşılaştırarak yapar." *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

intikam alabilir. Yazar, bu ilgi çekici temayı özellikle hareketli ve tansiyonu yüksek macera romanları içerisinde yerleştirerek okuyucunun dikkatini çeker. Bir anlamda “intikam” onun için romanını okutabilmenin, onu daha heyecanlı hale getirmenin bir aracıdır. Bu düşüncede yazarın, sıkı bir takipçisi olduğu Fransız Edebiyatı’nın edebî ve popüler romanlarını kendisine örnek alarak o türün özelliklerine uygun romanlar yazmasının da büyük payı vardır. Romantik edebiyatın, sıkça kullandığı tarihî olaylarla birlikte, konusu uzak ülkelerde geçen macera romanları yazarak “bireyin hürriyetini ve insanın tecrübelerini” merkeze almasından etkilenen Ahmet Midhat Efendi, bu ilhamla ilk romanlarını kaleme almıştır. İlk romanı *Hasan Mellah*’ın büyük ilgi görmesi onda başarılı olduğu duygusunu uyandırdığından bu yolda birçok tarihî macera romanı daha kaleme alır. Bu macera romanlarının vaka kurgusuna dikkatle bakarsak olayların hep bir intikam hikâyesi ile başladığını görürüz. Roman kahramanı babasını öldüren ve sevdiği kadını kaçırmak ona işkence yapan veya onu zorla elde etmeye çalışan kötü kahramandan intikamını almaya çalışır. Bunun için geniş bir coğrafya içerisinde farklı isim ve kılıklarla kötü kahramanı takip eder ve en sonunda onu, tüm suçlarını ortaya döküp teşhir ederek cezalandırır. Kötü kahramanların güçlerini daha çok kadınlar üzerinde göstermeleri kolektif şuurda kadının mahiyeti itibari ile bir adak, kurban gibi görülmesinin yanında kadınların hem daha aciz olmaları hem de sevdikleri erkekleri peşlerinden sürüklemeye güçlerinden kaynaklanır. Takip sırasında karşılaşılan yeni insanlar ve onların hikâyeleri romanın dinamik ve sürükleyici olmasına hizmet eder. Böylelikle iç içe halkalar şeklinde olaylar genişleyerek roman içerisinde yeni iç hikâyeler yerleştirilebilir.

Sevgiliye ulaşmak için aşılması gereken engellerin büyüklüğü ve çokluğu hem duyulan sevgiyi sınamaya yardımcı olur hem de kahramanın akıllığını ve becerikliliğini daha çok ortaya çıkarır. Ahmet Midhat’ın macera romanlarını daha yakından incelersek intikam teması etrafında oluşturulan şablonu daha iyi anlarız:

Hasan Mellah ve Cuzella

Hasan Mellah adlı romanda, vaka Denizci Hasan’ın babasının öldürülmesi üzerine inşa edilir. Fas’ta ülkesini modernleştirmek isteyen Sidi Osman, çıkan bir isyan sırasında öldürülür. İspanya’da denizcilik eğitimi alan oğlu Hasan, ise babasının intikamını almak için Fas’a giderek babasının katillerinden Yakup Bin Deca’yı evinde öldürür. Ancak isyanın kışkırtıcılarından Dominico Badia’yı elinden geçirir. Deca’nın adamlardan kaçarken korsanlara tutsak düşen Hasan, Cartenega şehrinde onlardan kurtulur. Bu şehirde evine sığındığı Cuzella’ya aşık olur. Ancak Cuzella’nın babası, kızını Hasan’ın babasını öldürten

Dominico Badia ile evlendirmek ister. Böylelikle Hasan ile Dominico'nun kaderi tekrar çakışır. Burada tesadüf unsuru ne kadar zorlama durursa dursun aynı kadın için mücadele etme motifi alınacak intikamı daha da büyütür. Dominico, Cuzella'yı kaçırmak için onu kendisine âşık etmeye çalışır. Hasan ise yaptırdığı Meliketülbağr adlı gemi ile üç yıl boyunca İspanya, Fransa, Fas Cezayir, Mısır, İstanbul, Suriye gibi yerlerde Cuzella'yı ararken karşılaştığı insanlara yardım etmeye çalışır. Sonunda Cuzella'yı bulursa da Badia'yı ancak romanın devamı olan *Zeyl-i Hasan Mellah* adlı eserde ele geçirir. Dominico yakalandıktan sonra değişerek iyi bir insan olduğuna Hasan'ı inandırır. Buna aldanan Hasan, Badia'yı serbest bırakır. Hasan, bir anlamda Cuzella ile kurduğu mutlu yuvanın düşmanın kanı ile lekelenmesini istemez. Badia ise farklı ülkelerde farklı kimliklerle yaptığı kötülükleri devam eder. En sonunda Şam'da çıkan bir halk isyanı sırasında parçalanarak öldürülür.

Romanda vakanın merkezini sevdiği kadını kaçıran ve babasını öldüren adama karşı mücadele veren Hasan'ın intikam arayışı oluşturursa da yazar bununla da yetinmez. Eserde Dominico Badia kimliği ile Müslüman toplumları karıştırmakla görevli Batılı casusları anlatan yazar, onların yaptıkları kötülüklerden halkı haberdar etmek ister. Dominico Badia pek çok yönden üstün bir düşmandır. Bizi bizden daha iyi bilir, birçok dil bilir, İslamî ilimlere vakıftır, sık sık kılık ve isim değiştirerek her ülkede varlık gösterir. Gittiği her yerde Müslümanları birbirine düşürerek onların sosyal düzenini bozmaya çalışır. Devamlı ikili oynayarak iktidarı değiştirmeye ve Batılı devletler karşısında beceriksiz ve işbirlikçi yönetimleri iktidara taşımaya çalışır. Bu kadar üstün bir düşmana karşı mücadele edecek iyi kahramanın da onun kadar güçlü ve becerikli olması gerektiğinden Hasan, Ahmet Midhat Efendi'nin hayalini kurduğu örnek insan tipidir. Yazar, Batılıların planlarını tersyüz edecek kadar akıllı ve becerikli, zengin, eğitilmiş ve milli değerlere sahip Osmanlı gençlerini sık sık eserlerinde takdir eder. Babasının ticaret ve ulaşım konusundaki ileri görüşlülüğü ile İspanya'da Bahriye Mektebi'nde okuyan Hasan, bir anlamda Osmanlı gençlerine ülkelerine nasıl hizmet edeceklerinin yolunu gösterir.

Ömer ve Şehlevend

Hüseyin Fellah romanının kahramanı, adına rağmen, Şehlevend adında düşmanları tarafından mağdur edilmiş bir genç kızdır. Annesinin evliliğini yıkıp babasının ölümüne sebep olan ve her şeylerini ellerinden alan düşmanlarına karşı mücadele edemeyen Şehlevend, çareyi kendisini bir köle olarak satmada bulur. Köle olarak gittiği Cezayir'de efendisi Ahmet Bey'in yanında sağır ve dilsiz numarası yapan Şehlevend, aslında Ahmet Bey'in ikiyüzlü bir

eşkıya çetesinin başı olduğunu öğrenince onların planlarını mallarına göz diktikleri Hüseyin Bey'e haber verir. Hüseyin Bey neden kendisine yardım ettiğini sorunca şunları söyler:

“Bu haydutlar elinde mağlup ve makhur olanların intikama kudretleri yok ise o kudret bende vardır. Ben onların intikamını alırım. Benim de kendi elimde kendi intikamımı almak kuvveti yoktur. Fakat Allah ona da muktedir olanı yaratır.”³

Hüseyin Fellah da iyilik borcunu ödemek için İstanbul'a gider. Şehlevend'i düşmanlarından korumaya çalışırken kürek mahkûmluğu cezasına çarptırılan Ömer'i kurtararak onun düşmanlarından intikamını almasını sağlar. Ömer ve Şehlevend daha sonra evlenerek Cezayir'e yerleşirler.

Süleyman Musli ve Maria

Süleyman Müslî romanında da yazarın diğer romanlarında olduğu gibi (tıpkı yazarın kendisi gibi) akıllı, tedbirli ve uyanık bir kahramanın, sevdiği kadına ulaşmak için aştığı zorlu engeller, tarihî bir doku içerisinde işlenir. Roman kahramanı Süleyman, Hasan Mellah gibi işe önce babasının intikamını almakla başlar. Babasının en yakın adamı ve aynı zamanda katili olan Osman Şemri'nin yanında çalışarak onun gerçek yüzünü Musul Emiri'ne gösteren Süleyman, böylece onun öldürülmesini sağlar. Daha sonra Haçlı ordusuna karşı savaşan Müslüman gönüllülere katılırsa da savaşta esir düşerek Hıristiyanların arasında köle olarak yaşamaya başlar. Milliyetini unutmayan Süleyman, bir yandan Müslümanlar için casusluk yaparken diğer yandan Mariya Kontanse adlı bir kıızı sever. Kendisinin yaptıkları öğrenilince sevdiği kıza bir Müslüman'ı sevdiği için penitans cezası uygulanır. Toprağa gömülerek açlık ve susuzluk içinde ölüme mahkûm edilen Mariya'yı ölümden Haşhaşiler kurtarır. Onu, Alamut Kalesi'ne sahte cennetlerine götürürler. Süleyman, Mariya'nın o kalede fuhşa sürüklendiğini düşünerek ondan soğusa da onun başına bu işlerin kendisi yüzünden geldiğini düşünerek sorumluluk duyar ve onu kurtarmak için yollara düşer. Alamut Kalesi'ne giderek burada Hasan Sabbah'ın varislerinden Şeyhülcebel'in hizmetine girer. Mariya'nın hürriyetine karşılık Şeyhülcebel'in bir zamanlarki gençlik aşkı Bizans imparatoriçesi Margeret'i Alamut'a getirir. Daha sonra Mariya'yı alarak Konya'da yaşamaya başlar. Ancak Şeyhülcebel onların peşlerini bırakmayınca Kürt aşiretleri ve Şeyhülcebel'in oğlu ile işbirliği yaparak Şeyhülcebel'i devirir. Burada sorumluluk ve intikam duygularının bir gencin hayatındaki itici gücünü görürüz.

İsmail Azmi ve Anj

³ *Hüseyin Fellah, Ahmet Midhat Efendi*, hzl. Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 232

Hayret romanında polisiye ve macera türlerinin iç içe geçtiğini görürüz. Mösyö Sanco adında bir hokkabazın evlatlığı olan Anj ile kumpanyasında çalışan İsmail Azmi'nin Paris'teki mutlu hayatları, farklı yerlerde farklı kimliklerle dolandırıcılık ve sahtekârlık yaparak yaşayan Lord Charles Hoogen'ın, Anj'a musallat olmasıyla bozulur. Anj'ı iki defa kaçıran ve en sonunda onu bir Brehmen tapınağında öldüren Lord'dan intikam almak isteyen İsmail Azmi, bunun için hokkabazlık mesleğinin imkânlarından yararlanır. Lord'un farklı ülkelerde Karlos Melkan, Alexandre Fonhac gibi isimler kullanarak ticarî ahlaksızlık yaptığını ve etrafındaki insanlara büyük zararlar verdiğini öğrenen İsmail Azmi, son kurban Prenses Mihriban'a yardım etmek ister. Prenses Mihriban'la evlenmek için kendisine Amerikalı elmas tüccarı Sarpson kimliğini seçen Lord'un bir katil olduğunu tüm Napoli halkına hokkabazlık gösterileri sırasında duyurur. Ardından kaçan Lord'u yakalayarak adaletle teslim eder. Lord Charles Hoogen sonunda yaptığı kötülüklerden dolayı intihar eder. İsmail Azmi de Müslüman olan Prenses Mihriban'la evlenerek ödülünü alır. Burada Ahmet Midhat'ın sanata ve marifete değer verdiğini, bu şekilde intikamın bir çeşidi olan teşhirden yararlandığını görürüz.

Buraya kadar incelediğimiz romanlarında görüldüğü gibi yazar, macera romanlarında intikamın alınması sırasında kendisine has bir yol takip eder.

Kıskaca alma

Ahmet Midhat Efendi, macera romanlarında öfkeyle kalkıp zararlı oturan fevri karakterlerden pek hoşlanmaz. Onun karakterlerinin en büyük özelliği sabırlı ve akıllı olup planlı hareket etmeleridir. Bu sebeple intikamlarını da aceleye getirmezler. Yazar, daha çok düşünen, ağırbaşlı, bir işi her yönden enine boyuna ölçüp tartan karakterlerden hoşlanır. Bunun için onun kahramanları “intikam soğuk yenen bir yemektir” sözünü doğrularcasına birden bire harekete geçmek yerine yavaş yavaş kısıpı daraltarak kötü kahramanı ele geçirirler.

Yıldırma veya gözdağı verme

Yazar, kimi zaman romanlarında kötü kahramanı uyarmak, onu yaptığından vazgeçirmek için yıldırma yolunu seçer. *Zeyl-i Hasan Mellah* romanında Hasan, kötülüklerine devam eden Dominico'ı yaptıklarından vazgeçirmek için bir gece, tıpkı Hasan Sabbah'ın adamlarının yaptığı gibi, Dominico'nun yatağının kenarına bir hançerli mektup bırakır.⁴ İyi

⁴ Yazar, Haşhaşilerin mürit kazanmak veya istediklerini yaptırmak için kullandıkları bu hançerli mektup olayından çok etkilenmiştir. Öyle ki bu motifi Haşhaşiler'i anlattığı *Süleyman Müslî* romanı dışında da pek çok romanında kullanmakta sakınca görmemiştir. Haydut Montari romanında Montari lakabıyla Andrea, Giorgino'ya

kahraman bu şekilde düşmana çok güçlü olduğu izlenimini vererek ona geri adım attırmaya çalışır.

Teşhir

Ahmet Midhat, intikamın alınmasında yapılan kötülüklerin teşhir edilmesini bir anlamda ders verme adına gerekli görür. Bu şekilde müdahil yazar olarak hem olayların içyüzünü açıklama hem de yorumlama fırsatını kaçırmaz.

Yüzleşme veya mahkeme

Yazar, hakkın yerini bulması için mahkemeye inanır. Mahkemenin olmadığı yerde ise kahramanları birbirleri ile yüzleştirir. *Hasan Mellah* romanında Dominico Hasan'la yüzleştirilirken *Hayret* romanında Lord Hoogen Paris'te yakalanarak adalete teslim edilir.

Cezalandırma

Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarında “intikam” bir yönüyle ferdi, diğer yönüyle ise cemiyeti ilgilendirir. Yazar, ferdin kendisini ilgilendiren hususlarda affedici olmasını isterken cemiyete ait hususlarda aynı hoşgörüyü göstermez. Bu sebeple romanın sonunda kötüler mutlaka cezalarını çekerler. Onun romanlarında “intikam” kötülerin cezasını çekmesi anlamına gelir. Aslında yazara göre intikam almak kötü bir şeydir. İntikam alma hakkı, ancak mecbur kalınırsa kullanılmalıdır. Hatta mümkünse affedilmelidir. *Dürdane Hanım* romanında roman kahramanı kendisini hamile bırakan ve kendisiyle evlenmeyerek kötü duruma düşüren Mergup Bey'den intikam alırsa çok kötü birisi olacağını düşünür. *Hasan Mellah* romanında ise roman kahramanı kendisinden af isteyen can düşmanını affetmeyi uygun görür. Burada roman kahramanlarının genellikle kendi intikamlarını almak istememelerinin temelinde insana karşı geliştirilen hoşgörü ve sevgi felsefesinin varlığını görürüz. Allah'ın affedici olması ve kullarına affetmeyi tavsiye etmesi, Osmanlı aydınının zihnini besleyen İslamî bilgi kaynaklarında ve tasavvufî öğretilerde sıkça kullanılması ve “edenin bulacağı” fikri çoğu zaman insanımızı, kendisine yapılan kötülüğü unutmaya ve affetme temayülüne sevk etmiştir. Yazar, bu sebeple çoğu zaman kendisine yapılan kötülükleri unutmaya meylinde olan iyi kahramanını, harekete geçirmek ve kötüyü cezalandırmasını sağlamak için intikamı gerektirecek suçları oldukça kabarık bir hale getirir. Roman kahramanının babasının

bu şekilde gönderdiği mektupta şunları yazar: “Tarihe vâkıf iseniz biliyorsunuz ki böyle hançer ucuyla bir adamın yatağı yanına mektup saptamak bundan sekiz asır mukaddem Kürdistan tarafında Hasan bin Sabbah'ın ‘Haşîşiler’ denilen adamları tarafından ika edilmiş tedâbirdendir. Onlar dahi eslâfımızdan demektedirler. Canlarına rahmet olsun.”

Ahmet Midhat Efendi, *Haydut Montari, Diplomalı Kız, Gürcü Kızı Yahut İntikam, Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*, hzl. Erol Ülgen, M. Fatih Andı, Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 52.

öldürülmesiyle alınacak olan “intikam” a bir de sevgilinin kaçırılması eklenir. Baba ve sevgili imajları ise Türkler için aileyi çağrıştırdığından çok önemlidir. Bu durumda roman kahramanı, bir anlamda ağır şekilde tahrik edilerek intikamını almaya zorlanır. Kötü kahraman son kertede mutlak kötü olduğu için genellikle canına kıyar.

Özetle, Ahmet Midhat Efendi için “intikam” teması romanın çatısını oluşturmada hayatî bir önem taşır. Ancak onun romanlarındaki “intikam” dar anlamda birisinin diğerinden öç almasından çok daha büyük manalara sahiptir.

II. Bir dünya görüşü olarak intikam

Batı Kültürü’nü tanıtmaya gayretine ve reformist kişiliğine rağmen Ahmet Midhat Efendi, romanlarında idealize ettiği tipler göz önüne alındığında klasik bir Osmanlı aydını vasfını taşır. Dünyaya bakışında dinî kaynakların ve doğu bilgeliğinin hâkim olduğunu gördüğümüz Ahmet Midhat Efendi için “intikam” geniş anlamda adaletin sağlanabilmesi için gerekli bir mefhumdur. Medenî toplumlarda ferdin mağduriyetini tazmin ettirme vazifesi hukuk ve onun işleticisi devlet eliyle olur. Adaletin sağlanamaması, cemiyeti bir arada tutan bağları gevşeterek fertleri birbirine düşürür. Bu açıdan Ahmet Midhat Efendi’nin “intikam” duygusuna bakışı hem ahlakçı hem de toplumcudur. Yapılan kötülüklerin cezasız kalması, ferdi, ümitsizliğe ve yıkıma götüreceğinden insanlar arasında karmaşaya sebep olabilir. Esasen İslam dinine göre de “bir zerre kadar iyilik yapan ile bir zerre kadar kötülük yapan” yaptıklarının hesabını mutlaka vereceklerdir. Toplum düzeninin muhafaza edilmesi için “emri bi’l maruf nehyi ani’l münker” yani iyiliği emredip kötülükten vazgeçirme gibi İslamî düsturlar çerçevesinde hareket eden Ahmet Midhat, “intikam” temasına da öğretici bir bakış açısıyla yaklaşır.

İlahî adaletin intikamı

Ahmet Midhat, gerçek hayatta ilahi adalete inanır. Romanda da tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi ne kadar mağdur edilmiş ve ezilmiş mazlum varsa onların intikamının, kaderin karmaşık ağları içinde, zaman koridorunda, eninde sonunda alınacağını düşünür. Kimi zaman bunun zalimin zalimle uğraşması şeklinde olacağını, kimi zamanda kötülük yapanın başına gelen farklı felaketlerle mağdur tarafın “ahının aheste aheste çıkacağını” eserlerinde ifade eder. Örneğin *Hasan Mellah* romanında roman kahramanı korsanlara esir düştüğünde tanıştığı İlia adındaki bir adamın karısını Korsika’da kocasının izini bulması için gemiye alır. Ancak Madame İlia, hata yaparak gemi mürettebatından Trillo ile birlikte olur ve hamile kalır.

Yaptığından utanan ve bu duruma dayanamayan Madame İlia intihar eder. Kadını baştan çıkaran Trillo ise yıllar sonra Madame İlia'nın başına açtığı işlerin cezasını kendisinin işlemediği bir cinayetten tutuklanarak öder. Hasan bu konuda Trillo'ya şunları söyler:

“İnsan bir kabahatini gerek hükümetten ve gerek insanlardan ketm edebilir. Lakin Cenabıhak'tan ketm edemez. İnsan kendisini, gerek hükümetin ve gerek insanların pençe-i intikamından kurtarabilir. Lakin Allah'ın pençe-i kahrından kurtaramaz.”⁵

Yazarın hemen hemen her romanında bu türden sözler mevcuttur. Fazıl Gökçek, “Ahmet Midhat Efendi'nin Hikâye ve Roman Anlayışı” adlı makalesinde Letaif-i Rivayat serisinde bulunan *Bir Gerçek Hikaye* adlı metni değerlendirirken yazarın bu gayretini şu sözlerle açıklar: “...bunu ilahî adaletin tecellisi olarak yorumlar ve buradan hareketle, yapılan her kötülüğün daha bu dünyada cezasının verildiği şeklinde genel bir sonuca ulaşır. Yazara göre bu, âdeta istisnası bulunmayan ilâhî bir kanundur. Fakat davranışları üzerinde düşünen insan, başına bir felaket geldiğinde bunun daha önce kendisinin yaptığı bir kötülüğün karşılığı olduğunu anlayarak bundan ders alırken, kimi insanlar meselenin bu yönünü idrâk edemedikleri için haksızlığa uğradıklarını zannederler.”

Yazara göre hayatın içinde gözle görülmeyen çarklar mevcuttur ve herkes yaptığı en ufak bir kötülüğün hesabını er ya da geç verecektir. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Ahmet Metin'in yanında Madam Çokagano sahte adıyla yolculuk yapan Neofari, gemide hizmetçilik yapan Katerina ile birlikte Ahmet Metin'in metresi zannettikleri için kıskandıkları Vasiliki'ye zarar vermek için plan yaparlar. Onların planlarını duyup Vasiliki'ye anlatmak isteyen İtalyan rehberi ise denize atarak öldürürler. Gemide İtalyan rehberin kazayla denize düştüğü sanılarak bu olay kapatılır. Aradan hayli zaman geçer. Yolculuğun bitiminde Neofari, kocasına ve çocuğuna döner. Onlarla mutlu bir yıl geçirir. Ancak romanın sonunda bir gazete haberi Neofari'nin tıpkı öldürdüğü İtalyan rehber gibi nehre düşerek boğulup öldüğünü duyurur. Yazar, diğer romanlarında da yaptığı gibi kötülük yapan kahramanını “el ceza min cinsü'l-amel”⁶ kaidesine yaptığı kötülükle cezalandırır.

Kısasa kısas

Ahmet Midhat Efendi'nin intikam alma hususunda suçluya yaklaşımında, onun iyilik ve kötülük mefhumlarına bakışı önemli rol oynar. Ahmet Midhat'a göre bazı insanlar kötülüğe hadiselerin cereyanı ile kapılmışlardır. Eğer onlara ikinci bir şans verilirse değişip iyi bir insan olabilirler. Bazı insanlar ise içlerinde kötülük tohumu taşırlar. Onlar bile istey-

⁵ Mustafa Armağan, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 46

⁶ Ceza amel cinsindedir.

kötülük yaparlar ve bundan zevk alırlar. Yaptıklarından da pişmanlık duymazlar. İşte bu noktada klasik bir Müslüman münevveri olarak Ahmet Midhat Efendi, kısasa kısas cezasının uygulanmasını ister. *Hasan Mellah* romanında Hasan'ın esir düştüğü korsan gemisinin iki kaptanından Pietro ele geçirdiği gemilerdeki insanları diri diri yaktırırken pişmanlık duymaz. Kendisini yargılamak için kurulan mahkemede Pietro, yaptığı kötülüklerden zevk aldığını söyleyerek verecekleri cezayı umursamadığı ifade eder. Diğer kaptan Zerno ise kendisinin gemi halkının yakılmasında suçu olmadığını savunur. Hasan, Pietro'yu idam ederek cezalandırırken Zerno'ya ve diğer tayfalara kendilerine yeni bir hayat kurmaları için belli bir para vererek, onlara ikinci bir şans tanır. Bundan etkilenen Zerno, Hasan'ın yanında kalarak onun dostu olur. Ahmet Midhat Efendi'ye göre hak eden, değişen insana ikinci bir şans verilmelidir. Aynı düşüncenin Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı romanında da işlendiğini düşünürsek burada romantik akımın tesirini kolayca fark ederiz.

Ahmet Midhat Efendi'nin “intikam” temasına milli anlamlar yüklediği durumlar da mevcuttur. 18. yüzyıldan itibaren yaşanan toprak kayıpları ile sınırlarımız dışında kalan vatandaşlarımıza üzülen yazar, onların aralarında milli benliklerini ancak intikam duygusu ile koruyabileceklerini düşünür.

Kafkas romanında Rusların ele geçirdiği topraklarda Müslüman halklara karşı adaletsiz ve sindirici politikaları anlatılır ve Müslüman halkın onlara verdiği reaksiyonlar konu edilir. Romanda Rus eğitimi alan Kaplan Bey ve Selim Kamaro, Rusların yanında Ruslaşmış gibi davranırlarsa da kendi içlerinde alınacak intikamlarının fırsatını beklerler:

“Kafkas ve Kafkaslı olmayı mahvetmek ve unutturmak istiyor heyhat! Kanları içinde çırpınarak can veren baba, beşiği içinde kıvrınarak ağlayan oğluna son nefesinde intikam vasiyet etmiş. Bu vasiyeti oğullara sevgili anaları tebliğ edecek. O oğlu bir küçük fırsat bulur da baba vasiyetini yerine getirmekten çekinir mi?”⁷

Sonuç

Kendi kendisini yetiştirerek eğiten Ahmet Midhat Efendi, romanlarında kurduğu fiktif dünya içinde okuyucusunu iyi ve kötü hakkında fikir sahibi yapmak ister. Bunu yaparken de işini şansa bırakmayarak bizzat kötülükler ve kötüler hakkında kıssadan hisse mantalitesi ile yorum yapar. Bu açıdan “intikam” teması onun romanlarında bir eğitici bir misyona sahiptir. Muharrir, hemen hemen her romanında “intikam” motifini kullandıktan sonra ibret verici son

⁷ Ahmet Midhat Efendi, *Çengi, Kafkas, Süleyman Musli*, hzl. Erol Ülgen, Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 265.

sözünü söyleyerek okuyucuyu ihtar etmeyi bir vazife telakki eder. Onun dünyayı ve dünya hayatını kader çerçevesi içinde değerlendirirken ilahi adalete güveni tamdır. Hatta kimi zaman eserlerinde ilahî adalete inanmayan okuyucularını ikna etmeye çalışır. Onun ikna yöntemlerinden biri de roman dünyasının içinde iyilerin ödüllendirildiği kötülerin cezalandırıldığı mutlu sonlar yaratmaktır. Yazarın bu tavrı romanlarında hakkını arayan, uyanık, ahlakçı, mazlumu koruyan, bir anlamda etrafındaki her şeye müdahale eden tipler oluşturmasına sebep olmuştur. Ahmet Midhat'ın böyle bir yol seçmesinin temelinde okuyucularını iyiye ve güzel yöneltmek ve kötüden uzaklaştırmak kaygısının yanında iyi-kötü arasındaki çekişme ve gerilimden yararlanarak romanını okuyucuya okutabilme endişesi de yatmaktadır.

Kaynaklar

Ahmet Midhat Efendi, *Çengi, Kafkas, Süleyman Muslî*, hzl. Erol Ülgen, Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Midhat Efendi, *Haydut Montari, Diplomalı Kız, Gürcü Kızı Yahut İntikam, Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*, hzl. Erol Ülgen, M. Fatih Andı, Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Armağan, Mustafa, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Esen, Nüket, *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Haydut Montari, Diplomalı Kız, Gürcü Kızı Yahut İntikam, Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi, Türk Dil Kurumu, Ankara 2003.

Hüseyin Fellah, Ahmet Midhat Efendi, hzl. Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.